

AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU ve AVRUPA BİRLİĞİ İŞ HUKUKUNUN KAYNAKLARI ve TEMEL ÖZELLİKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Semih Serkant Aktuğ*
Uğur Çelik**

ÖZET

Avrupa Birliği (AB) üyesi devletlerin hukuk sistemlerini doğrudan ya da dolaylı etkileyen karmaşık ve gelişmiş bir iç hukuka sahip eşsiz özelliği olan uluslararası kuruluşlardandır. AB, federal bir hükümet değil, hükümetler arası bir organizasyondur. Avrupa Birliği ve dolayısıyla Avrupa Birliği İş Hukukunun üç temel kaynağı bulunmaktadır: birincil normlar, ikincil normlar ve türev hukuk. Birincil normlar, Avrupa Birliği'ni kuran antlaşmalardır. İkincil normlar, antlaşmalara temel oluşturan tüzükler ve yönergelerdir. Birlik Hukukunun yardımcı kaynakları olarak da içtihat kararları, uluslararası hukuk ve Avrupa Birliği Hukukunun genel prensipleri gösterilebilir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Hukuk, İş Hukuku, Sosyal Politika.

EUROPEAN UNION LAW AND THE SOURCES OF EUROPEAN UNION LABOUR LAW AND BASIC OF FEATURES

ABSTRACT

The European Union (EU) is unique among international organisations in having a complex and highly developed system of internal law which has direct or indirect effect within the legal systems of its member states. The EU is not a federal government, nor is it an

---

* Siirt Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi.

** Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Uzmanı.

intergovernmental organisation. The three sources of European Union law (also European Union Labour Law) are primary law, secondary law and supplementary law. The main sources of primary law are the Treaties establishing the European Union. Secondary sources include regulations and directives which are based on the Treaties. Supplementary sources of European Union law including case law by the Court of Justice, international law and general principles of European Union law.

Keywords: European Union, Law, Labour Law, Social Policy.

1. GİRİŞ

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyeliğinin söz konusu olması nedeniyle son yıllarda önem kazanan “AB Müktesebatı” çalışmalarında sosyal politika alanına ilişkin AB İş Hukuku kurallarının öne çıktığı ve Türk İş Hukukunda esneklik ve iş güvencesine yönelik olarak yapılan düzenlemelerde de sürekli anılan hükümlere gönderme yapıldığı görülmektedir.

AB İş Hukuku kurallarının yönergelerle ve asgari normların tespiti şeklinde düzenlenmesinin genel standartları düşürdüğü yönünde yoğun eleştiriler olsa da Türkiye'nin mevcut İş Hukuku standartları açısından AB yönergeleri bir geriye gidiş değil, tersine ilerlemeyi ifade etmektedir.

Öte yandan AB ile yaşanan “Gümrük Birliği” sürecinde salt ucuz işgücüne dayalı rekabet anlayışının –yani sosyal dampingin- Türkiye'ye kaybettirdiklerinin yanında kazandırdıklarının da sınırlı kaldığı görülmektedir. Gerek ekonomik gerekse de sosyal standartları AB seviyesine çıkarmadan ucuz işgücü ve işlenmiş tarım ürünleri dışında genel olarak daha kârlı işkollarında rekabet etmek, öte yandan AB endüstri ilişkileri sistemiyle bütünleşmek söz konusu olamayacaktır.

Yukarıda belirtilen sebeplerle, çalışmanın birinci bölümünde genel olarak Avrupa Birliği Hukuku kavramı, ikinci bölümünde de birinci bölüm üzerinde şekillenen Avrupa İş Hukuku kavramı, kaynakları ve özellikleri incelenmektedir.

2. GENEL ANLAMDA AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU VE KAYNAKLARI

2.1. Avrupa Birliği Hukuku Kavramı

Avrupa Birliği Hukuku, kaynakları açısından geleneksel uluslararası hukuktan farklılık göstermektedir.¹ AB Hukukunun kaynakları; Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)'nu kuran Paris Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET)'nu kuran Roma Antlaşmaları (kurucu antlaşmalar) başta olmak üzere Birlik üyelerince yapılan antlaşmalar ve temel antlaşmalarla yetkili kılınan organlarca ihdas edilen normlar bütünü (Birlik müktesebatı) ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı (ATAD) kararları olarak tanımlanabilir.²

AB'de kurumlaşma süreci ilerledikçe sistem rayına oturmaktaysa da halen üye devletlerin kendi içlerinde geçerli olacak hukuk kurallarını yaratmaları asıl olup, "hukuki çeşitliliklerin" tamamıyla ortadan kaldırılarak mutlak bir hukuki birliğin (hukukların birleştirilmesi) sağlanması ilke olarak söz konusu değildir.³ Bununla birlikte iç hukukların; "denkleştirilmesi", "uyumlaştırılması" ve "koordinasyonu" teknikleriyle hukuki bütünleşme (*entegrasyon*) sağlanmaya çalışılmaktadır.⁴ Öte yandan 1999 Mayıs'ında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile antlaşmaların basitleştirilmesi ve AB Hukukunun yeknesaklığının sağlanması alanında tarihi gelişmeler kaydedilmiştir.⁵

¹ *Adaoğlu, H. S.*, Avrupa Topluluğu Hukukunun Üye Ülkelerde Uygulanmasında Ulusal Mahkemeler ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı İlişkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2003, s. 14

² *Günüğur, H.*, Avrupa Topluluğu Hukuku, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, Ankara, 1996, s. 1

³ *Reisoğlu, S.*, Ortak Pazar Hukuku, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Yayın No: 316, Ankara, 1973, s. 23

⁴ *Özsunay, E.*, "AET'de Hukukların Koordinasyonu, Uyumlaştırılması, Denkleştirilmesi ve Topluluk Hukukunun Belirgin Özellikleri", Birinci Avrupa Haftası, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Avrupa Hukuku Araştırma Merkezi, İstanbul, 1979, s. 54

⁵ *Arsava, A.F.*, Amsterdam Anlaşması'nın Avrupa Birliği Hukuku'na Katkıları, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Yayın No: 589, Ankara, 2000, s. 5 vd.

Hukukların koordinasyonu (*coordination*), kuralların özüne ilişmeksizin ulusal hukuklar arasındaki bariz çelişki ve sivriliklerin giderilmesidir. Böylelikle hukuk kurallarının “*bir karşılaştırma yapılmasına olanak verecek derecede belirli bir düzeye getirilmesi ve bu kuralların üye devletler yurttaşları bakımından zararlı ve sakıncalı olan yönlerinin giderilmesi*” hedeflenmektedir.⁶

Hukukların uyumlaştırılması (*harmonisation*), üye devletler hukuklarının ortak bir amaca yönelik olarak yaklaştırılmasını, hatta temel ilkelerin birleştirilmesini ifade etmektedir. Koordinasyondan farkı, hukuklar arasındaki bariz çelişki ve sivriliklerin giderilmesi ile yetinilmeyip, bunların “*ortak bir amaca yönelik olarak köklü bir biçimde yakınlaştırılmaları ve uyumlu bir duruma getirilmesi*” dir.⁷

Hukukların denkleştirilmesi (*rapprochement*), “tek (ortak) pazar”ın kuruluşu ve işleyişinde doğrudan etkili ulusal hukuk kurallarının, kuruluş ve işleyiş için gerekli olduğu ölçüde yaklaştırılmasıdır.⁸ Roma Antlaşması’na göre Konsey hukukların denkleştirilmesini çıkardığı “yönergelerle” sağlar. Örneğin “toplu işçi çıkarmalar” konusunda Konsey’in 98/59 Sayılı bir yönergesi mevcuttur. Denkleştirme “hukukların birleştirilmesi” değildir; şöyle ki ulusal hukuk kurallarının “Tek Pazar”ın kuruluş ve işleyişini engellemeyen kısımları korunmaktadır.

Yukarıda belirtilen temel yöntemlerin kullanılmasıyla AB Hukukunun geliştirilmesi mümkün olmaktadır.

2.2. Avrupa Birliği Hukukunun Temel Özellikleri

Avrupa Birliği henüz devlet niteliğini kazanmaktan uzak gözükmektedir. AB organları, kendi öz iradeleriyle –zaten- sınırlı olan yetki alanlarını genişletemezler. Ancak normal bir uluslararası örgüt de söz konusu değildir. Üye devletler egemenlik alanlarının bir kısmını AB lehinde kısıtladıklarından (devrettiklerinden) devredilen kısımla sınırlı

---

⁶ Özsunay, s. 56

⁷ Özsunay, s. 58 vd.

olarak AB organlarının yetkisi devreye girmektedir.⁹ Bir tarafta yetki devri ve egemenlik konusunda tartışmalar yaşansa da özellikle Lizbon Antlaşmasıyla bu konuda önemli değişiklikler yapılmıştır.¹⁰ 2004 ve 2007 yıllarında yaşanan genişleme süreçleriyle üye sayısı neredeyse iki kat artan AB organlarının görevlerini etkili bir şekilde yerine getirebilmesini sağlamak reformların temel amacıdır.¹¹ Lizbon Antlaşması'nda, AB'nin sahip olduğu yetkiler kısmen yeni baştan düzenlenmiş kısmen de genişletilmiştir.¹² AB, “*geleneksel anlamda devlet ile uluslararası kuruluş arasında bir yerdedir*”.¹³ Bu farklı durum AB Hukukuna da yansımaktadır. Anılan hukukun belli başlı özellikleri şöyle sıralanabilir:

-Geleneksel uluslararası örgütlerden farklı olarak “devletlerarası işbirliği” yerine “ekonomik, sosyal ve siyasal bütünleşme” amacını taşıyan AB'nin, hukuku da uluslararası değil uluslararası özellik taşıyor.¹⁴ AB Hukuku uluslararası hukukla yakın ilişki içinde olmasına karşılık, uluslararası hukuktan bağımsız, uluslararası (*supranasyonal*) ve kendine özgü nitelikleri (*sui generis*) olan bir hukuk sistemidir. “Kendine özgü nitelikler”¹⁵ in bir kısmı uluslararası hukukta da görülebilmeye karşın,

⁸ Özsunay, s. 59

⁹ Tekinalp, Ü., Avrupa Birliği Hukuku, 2. Bası, İstanbul, 2000, s. 67

¹⁰ Bkz. Akdoğan, M., “Avrupa Birliği ve Birlik Üyesi Devletler Arasında Egemenlik İlişkisi”, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 24, 2010, s. 55 vd.

¹¹ Güneş, A. M., Avrupa Birliği Hukuku I, İstanbul, 2012, s. 34

¹² Bkz. Metin, Y./Altan, Y., “Lizbon Antlaşması Sonrasında Subsidiarite İlkesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 3, 2011, s. 131 vd.

¹³ Borchardt, K. D., Topluluk Hukukunun ABC'si, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara, 1995, s. 10

¹⁴ Karakaş, A. I., Avrupa Topluluğu Hukuk Düzeni ve Ulus-Devlet Egemenliği, Der Yayınları, İstanbul, 1993, s. 24

¹⁵ AB Hukukunun niteliği ile ilgili yapılan tartışmalarda AB Hukukunun uluslararası hukukun bir parçası olup olmaması sorunu ön plana çıkmaktadır. Yapılan tartışmalara ATAD kararlarında önemli ölçüde cevap verilmiştir. Nitekim ATAD'ın 5.2.1963 tarihli Van Gend en Loos davasında verdiği kararda; “...Topluluk, devletlerin sınırlı alanlarda egemenlik haklarının kısıtlandığı ve sükülerinin sadece üye devletler olmayıp, aynı zamanda bu devletlerin vatandaşlarının da olduğu, uluslararası hukukun yeni bir hukuk düzenini oluşturmaktadır.” denilmektedir. ATAD, 15.7.1964 tarihli Costa v. Enel davasında verdiği kararda ‘uluslararası hukukun yeni bir düzeni’ ifadesini kullanmayı bırakmıştır. Bu kararda Birlik hukuku şu şekilde nitelendirilmiştir: “... Alışılabilir”

bu nitelikler uluslararası hukukun temel nitelikleri değil, istisnai olarak görülen özelliklerdir.¹⁶ Üye devletlerin egemenlik yetkilerinin bir kısmını AB organlarına devretmeleri sonucu anılan organlar “uluslarüstü” özelliktedirler.¹⁷ Üstelik geleneksel uluslararası antlaşmaların büyük kısmının tersine AB Hukukundan üye devletlerdeki gerçek ve tüzel kişiler yararlanabilir, bu hukuk uyarınca bir takım haklardan faydalanabilirler ve mükellefiyetlerle sorumlu tutulabilirler.

-AB Hukuku üye devletlerde doğrudan uygulanır ve hukuki etki doğurur. Kurucu antlaşmalarda bu yönde hiçbir genel hüküm yer almasa da ATAD vermiş olduğu kararlarla anılan ilkeyi yaşama geçirmiştir. Kurucu antlaşmalarda mevcut ve “*nitelikçe uygun olan tüm maddeler – ayrıca bir tasarrufta bulunulmasına ihtiyaç olmaksızın- üye devletlerin iç hukuklarının da bir kısmını meydana getirirler*”.¹⁸ Doğrudan uygulanan normlar –yürürlüğe girdikleri tarihten itibaren-hem üye devletlere hem de uyruklarına uygulanır ve üye devletlerin tamamında üniform etkiler yaratırlar.¹⁹ Bu durum AB Hukuk sistemini geleneksel uluslararası hukuktan ayıran önemli bir konudur. Burada geleneksel yapıdan ayrılan en önemli unsur; AB Hukukunda, zorunlu bir yargı sistemi²⁰ ve getirilen

---

uluslararası anlaşmalardan farklı olarak, AT antlaşması yürürlüğe girdiği andan itibaren üye devletlerin hukuk sistemleri ile bütünleşen ve yargı yerlerini bağlayan özgün bir hukuk düzeni kurmuştur. ... Özgül ve orijinal doğası nedeniyle antlaşmalardan doğan hukuka hiçbir iç metin aykırı olamaz.” Adaoğlu, s. 12 vd.

¹⁶ Adaoğlu, s. 12

¹⁷ Birliğin önemli özelliklerinden birisi de üye devletlerin birtakım yetkilerini Birlik organlarına devretmesidir. Bu konu kurucu antlaşmalarda düzenlenmemiş olmasına karşın ATAD içtihatları ile geliştirilmiş ve üye devletler tarafından benimsenmiştir. Yetki devrinin ele alındığı en önemli davalardan biri Costa V. Enel davasıdır. Ancak dava her ne kadar üye devletlerin yetkilerinde sınırlamalar getirirse de bu egemenlik ve yetki devri konusunda çeşitli tartışmalar mevcuttur. Ekleyelim ki; amaçlanan devleti ortadan kaldırmak değil, ulusal politikaların dayanışma ve bütünleşmeyi içerecek şekilde disipline edilmesidir. Adaoğlu, s. 19 vd.

¹⁸ Reisoğlu, s. 25

¹⁹ Günüşür, s. 70 vd.

²⁰ Bkz. Thiele, A., “Lizbon Antlaşması’ndan Sonra Avrupa Birliği’nin Yargısal Korunma Sistemi – İleri Doğru Bir Adım Mı?”, (Çev. A. M. Güneş), Küresel Bakış Çeviri Hukuk Dergisi, Sayı: 3, 2011, s. 63 vd.

düzenlemelerin uygulanmasını sağlayacak idari ve hukuki mekanizmanın varlığıdır.

-Yine ATAD kararlarına göre –ve doğrudan uygulanırlığın doğal sonucu olarak- AB Hukuku ile ulusal hukukların çatışması durumunda “Birlik Hukukunun Üstünlüğü” ilkesi geçerli olacaktır.²¹ Üstelik ATAD’a göre, “*Topluluk Hukuku normları yürürlüğe girdikleri andan başlayarak yalnızca kendileriyle çatışan ulusal hukuk normlarının uygulanmasını durdurmakla kalmazlar, Topluluk Hukukuna ters düşen ulusal hukuk normlarının kabul edilmesini de önlerler*”.²² Söz konusu ilke Birlik Hukuku normlarının tamamı için geçerlidir ve ulusal anayasalardaki hükümler AB Hukukunun zararına kullanılamaz.²³ Üye devletlerdeki yargıçlar, Birlik Hukukuna aykırı ulusal normları derhal uygulama dışında bırakmak zorundadırlar.²⁴

Yukarıda belirtilen özellikler nedeniyle ATAD, AB Hukukunu “kendine özgü” (sui generis) bir hukuk olarak nitelendirmektedir.²⁵

2.3. Avrupa Birliği Hukukunun Kaynakları

AB Hukukunun “kendine özgü niteliği” kaynaklarında da kendini göstermektedir. Kaynakların bazıları kimilerince, üye devletlerde yürürlükte olan klasik hukuki kaynakların izdüşümü olarak nitelense ve parçası oldukları hukuk düzeni “*bildiğimiz kavramlar aracılığıyla değerlendirildiğinde bir tür işlevsel (fonctionnel) federalizmi andırırsa*” bile, ortada geleneksel anlamda hukuk kaynakları bulunmamaktadır. Açıklanan nedenle, kaynakların sınıflandırılmasında da farklılıklar mevcuttur. Kanımızca ATAD kararları göz önünde tutularak “anayasal

²¹ Lizbon Antlaşmasına eklenen 17 numaralı deklarasyonda, Birlik antlaşmalarının ve bu antlaşmalara dayanarak oluşturulan hukukun, ATAD’ın daimi bir şekilde sürdürdüğü içtihadı uyarınca ve bu içtihadta vurgulanan şartlar altında ulusal hukuka göre öncelikli olduğu belirtilmiştir. *Güneş, A. M.*, “Lizbon Antlaşması Sonrası Avrupa Birliği”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: XII, Sayı: 1-2, 2008, s. 748

²² ATAD, SIMMENTAL I Davası, RCJ, 1978, s. 629 vd. (Aktaran: *Günuşur*, s. 76)

²³ *Günuşur*, s. 79

²⁴ *Huglo, J. G.*, “L’application du droit communautaire par le juge national”, *Biblio-Europe*, No:3, 1997, s. 37; *Moreau, S. H.*, “L’influence du droit social communautaire sur le droit interne”, *Droit Social*, No: 7/8, Juillet-Août 1992, s. 741 vd.

²⁵ *Günuşur*, s. 26; *Reisoğlu*, s.27 vd.

nitelikte olma kıstası” (asli-tali ayrımı) uygulanması isabetli olabilir. Ancak yine de ATAD’nın, önüne gelen davalarda öncelikle kurucu antlaşmaları (birincil normlar), türev hukuk kurallarını (ikincil normlar), sözleşmeleri ve bazı atipik kuralları uyguladığı; bunların AB’nin işlemlerine ve antlaşmalarda öngörülen hedeflere ulaşılmasına yetmediği durumlarda ise genel hukuk ilkeleri ile temel hak ve özgürlüklere başvurduğu unutulmamalıdır.²⁶

2.3.1. Asli Kaynaklar

AKÇT’nu, AET’nu ve AAET’nu kuran üç antlaşma (kurucu antlaşmalar) ile sonradan bunları değiştiren tüm belgeler²⁷ genelde “AB Anayasası” olarak kabul edilmektedir.²⁸ Ancak daha önce değindiğimiz gibi, özellikle AET Antlaşması, bazı yönleriyle anayasayı andıran bir “çerçeve-antlaşma” niteliği taşımaktaysa da; içerdiği pek çok somut madde açısından bir “yasa-antlaşma” olarak da nitelendirilmekte ve geleneksel anayasalardan ayrılmaktadır.

ATAD kurucu antlaşmaların yorumunda ve uygulanmasında hukuka uyulmasını sağlamakla yükümlü olduğundan²⁹, “genel hukuk ilkelerini”, kurucu antlaşmalardan bağımsız hatta onların üstünde yer alan

²⁶ *Günüğür*, s. 252 vd.

²⁷ Kurucu antlaşmalar; 1951 tarihinde Paris’te imzalanan ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nu kuran Antlaşma ile 1957 yılında Roma’da imzalanan ve Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu’nu kuran Roma Antlaşmaları’dır. Değiştirici Antlaşmalar ise, 1986 tarihli Avrupa Tek Senedi, 1992 tarihli Avrupa Birliği Antlaşması (Maastricht Antlaşması), 1997 tarihli Amsterdam Antlaşması ve son olarak da 2001 tarihli Nice Antlaşması’dır. Bunlara, 1957 yılında imzalanan ve üç Topluluk için tek bir Genel Kurul ve Mahkeme oluşturulmasını sağlayan “Avrupa Toplulukları İçin Ortak Organlar Oluşturulmasına İlişkin Antlaşma” ile 1965 yılında imzalanıp, 1967 yılında yürürlüğe giren ve üç Topluluk için tek bir Konsey ve Komisyon oluşturan Füzyon veya Birleşme Antlaşması’nı da ekleyebiliriz.

²⁸ *Tekinalp*, s. 68; *Günüğür*, s.163; *Roth*, W. H., “Avrupa Topluluğu Hukuku’nun Özelliği ve İşlevi” (Çev. Öner Eyrenci), Avrupa Topluluğu Hukuku ve Türkiye’nin Uyumu Semineri, Türk Ekonomi Bankası-İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 1989, s. 49; *Karakaş*, s. 39; *Tan*, T., “Topluluk Hukuku’nun Kaynakları”, Avrupa Topluluğu Hukuku Sempozyumu, Danıştay Yayınları, Ankara, 1990, s. 64 vd.; *Borchardt*, s. 33 vd.

²⁹ *Güneş*, A. M., “Avrupa Birliği Hukukunda Yargısal Korunma”, *Kazancı Hukuk Dergisi*, Sayı: 43-44, 2008, s. 24

birincil hukuk kaynağı olarak kabul etmektedir.³⁰ Ancak yine de anılan ilkelerin “tamamlayıcı” niteliğinin vurgulanması gereklidir. Çünkü uygulamada ATAD önüne gelen somut olaya uyan bir kurucu antlaşma hükmü bulunmadığı zaman, boşluğu doldurmak için genel hukuk ilkelerinden yararlanarak hukuk yaratma yoluna gitmektedir.³¹ Kuşkusuz gerçekte somut olayla sınırlı olan hukuk yaratma, içtihatların istikrar kazanması sonucu zamanla “ölçü norm” niteliğinde etkiler de doğurmaktadır.³²

Kurucu antlaşmalarda temel hak ve özgürlüklere az yer ayrılması ve yakın zamana kadar açıkça listelenmemesi sonucu ortaya çıkan boşluk uzun süre ATAD’nca doldurulmuştur.³³ Amsterdam Antlaşması (1997) ve Nice Antlaşması (2001) ise, Maastricht Antlaşması’nı değiştiren ve tamamlayan hükümler getirerek, Avrupa bütünleşmesinin önündeki engelleri kaldırılarak, bütünleşme sürecini hızlandırma gayesini gütmüştür. Bununla birlikte Avrupa Birliği Anayasası’nı kendinden önce gelen diğer düzenlemelerden ayıran en önemli özellik, bu anayasa taslağının çok geniş çapta ve köklü değişiklikler içermesidir. Avrupa Birliği Anayasası, Birliğin temelini oluşturan kurucu antlaşmalar ile onları değiştiren antlaşmaları bir metinde bütünleştirmiştir.³⁴ Avrupa Birliği Anayasası ayrıca, 2001 yılında imzalanan Nice Antlaşmasında kabul edilen Temel Haklar Şartı (THŞ)’ni³⁵ da bünyesine dâhil etmiştir.³⁶ Kendinden önceki ATAD kararlarına ve diğer sosyal belgelere de atıf yapan –zaten esasen bunların genel bir derlemesi niteliğinde olan-

³⁰ Azrak, Ü., “Avrupa Topluluğu Adalet Divanı Kararlarında Beliren Hukukun Genel İlkeleri”, Avrupa Topluluğu Hukuku Sempozyumu, Danıştay Yayınları, Ankara, 1990, s. 103

³¹ Karakaş, s. 40 vd.

³² Azrak, s. 104

³³ Bkz. Oder, B. E., Avrupa Birliği Hukuku, 2. Bası, İstanbul, 2000, s. 737 vd.; Karakaş, s. 47

³⁴ Güneş, 2008, s. 741

³⁵ Bkz. Taşdemir, H. /Demir, H., “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 2, No: 3, 2002, s. 86 vd.

³⁶ Uçkan, B., “Avrupa Anayasası’nın Genel Çerçevesi ve Sosyal Politikalara İlişkin Temel Düzenlemeleri”, <http://www.calismatoplum.org/sayi6/makale%203.pdf>, (Erişim tarihi: 15.04.2013)

THŞ'nin hukuki bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Ancak ATAD kararlarında THŞ hükümlerine atıflar yapmakta ve anayasal nitelik kazandırmaktadır.³⁷

2.3.2. Tali Kaynaklar

2.3.2.1. Türev Hukuk Kuralları

Türev hukuk kuralları, kurucu antlaşmaların yetkili kıldığı AB organlarınca hukukların uyumlaştırılması, denkleştirilmesi veya belli konularda ortak bir hukukun yaratılması amacıyla³⁸ ihdas edilen kurallar bütünüdür. AET Antlaşması md. 189 ile başlıca dört çeşit türev hukuk kuralı yaratma aracı belirlenmiştir: Tüzükler, yönergeler, tavsiyeler, kararlar.³⁹ Hazırlanan Avrupa Birliği Anayasası'nda AB'nin ikincil hukuk kaynaklarında değişikliğe gidilmiştir. Söz konusu Anayasa'da yer alan ikincil hukuk kaynakları sırasıyla şunlardır (md. 1-33): Avrupa yasaları (*European laws*), Avrupa çerçeve yasaları (*European framework laws*), Avrupa tüzükleri (*European regulations*), Avrupa kararları (*European decisions*), tavsiyeleri (*recommendations*) ve görüşleri (*opinions*).⁴⁰

Avrupa çerçeve yasası, ulaşılabilecek sonuçlar açısından üye devletler üzerinde bağlayıcı olan, ancak ulusal makamları söz konusu sonuçlara ulaşma biçimi ve araçlarını seçme konusunda tamamen serbest bırakan bir yasama faaliyetidir.

Genellikle Bakanlar Konseyi, kimi zaman da Komisyonca, kurucu antlaşmalarda amaçlanan hedeflerin gerektirdiği oranda ortak bir hukuka ulaşmak için çıkarılan “*tüzükler*”, genel, normatif nitelikli ve tüm

---

³⁷ ATAD'nın bu yöndeki eğilimine bir örnek olarak; T-54/99 sayılı ve 30.01.2002 tarihli “Max Mobil Telekomunikasyon Service-Komisyon Davası” kararı gösterilebilir. İşbu kararda THŞ'nin 41. ve 47. maddelerine açıkça atıfta bulunulmuştur.

³⁸ Özsunay, s. 65

³⁹ Sarı, M., “Türk ve Avrupa Birliği Hukukundaki Doğrudan Yabancı Yatırımlarla İlgili Düzenlemelerin Değerlendirilmesi, <http://www.ahmetyum.av.tr/makaleoku.aspx?islem=oku&id=7>, (Erişim tarihi: 12.04.2013)

⁴⁰ Uçkan, 2013

yönleriyle bağlayıcı tasarruflardır.⁴¹ Ulusal hukuklardaki yasalarla kıyaslanmaları yanlış olmaz. AB Resmi Gazetesi'nde gerekçeli olarak yayımlanmış olmaları yeterlidir. Üye devletlerde ayrıca tebligat gerekmeksizin “doğrudan” uygulanırlar ve hukuk sūjeleri açısından doğrudan hak ve yükümlölükler doğururlar.⁴²

Hukukların uyumlaştırılması veya denkleştirilmesi amacı güden “yönergeler”⁴³, ilke olarak Komisyonun önerisi üzerine Bakanlar Konseyince, istisnai olarak –antlaşmalarda açıkça belirtilen durumlarda- sadece Komisyonca veya sadece Bakanlar Konseyince gerekçeli olarak çıkarılırlar.⁴⁴ Yönergelerde iki aşamalı bir kural koyma yöntemi benimsenmiştir. Birinci aşamada Bakanlar Konseyince yönerge çıkarılarak üye devletlere tebliğ edilir; ikinci aşamada ise üye devletler ilgili yönergede amaçlanan hususları kendilerinin seçeceği biçim, yöntem ve düzenlemelerle hayata geçirirler.⁴⁵ Yönergelerin bağlayıcılığı ilke olarak üye devletlere yöneliktir.⁴⁶ Doğrudan uygulanabilme kabiliyetleri olmamakla birlikte üye devletlerce yürürlüğe konmaları Komisyonun sürekli denetimine tabidir.⁴⁷

Yalnızca yöneldiği kişiler bakımından uyulması zorunlu, bağlayıcı kurallar olan “*kararlar*” Bakanlar Konseyi veya Komisyon tarafından gerekçeli olarak alınırlar⁴⁸ ve istisnalar hariç ilgililere tebliğ edilmeleriyle geçerlilik kazanırlar.⁴⁹ Genel kapsama sahip olmamaları nedeniyle

---

⁴¹ *Reisoğlu*, s. 29

⁴² *Günuğur*, s. 205 vd.

⁴³ Bkz. *Güneş*, A. M., “Avrupa Birliği Yönergelerinin Doğrudan Etkisi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 58, Sayı: 2, 2009, s. 283 vd. ; A. M. *Güneş*, “Avrupa Birliği Hukukunun Kaynakları”, *Kazancı Hukuk Dergisi*, Sayı: 41-42, Ocak-Şubat 2008, s. 74 vd.

⁴⁴ *Özsunay*, s.66 vd.; *Günuğur*, s. 217

⁴⁵ *Roth*, s. 50

⁴⁶ *Haïm*, V., “La jurisprudence sur les directives communautaires”, *Biblio-Europe*, No: 2, 1995, s. 24

⁴⁷ *Karakaş*, s. 70; *Tekinalp*, s. 72

⁴⁸ *Özsunay*, s. 69

⁴⁹ *Günuğur*, s. 222

yöneldikleri kişilerle sınırlı olan kararlar, bütün unsurlarıyla doğrudan uygulanabilir ve bağlayıcı olmaları bakımından yönergelerden ayrılırlar.⁵⁰

Kural olarak bağlayıcı etkisi bulunmayan “*tavsiyeler*” ve “*görüşler*” ise moral değer taşımakla birlikte yine de yargı denetimi dışındadır.⁵¹

2.3.2.2. Üye Devletlerin Ulusal Hukukları

Sosyal politika alanında AB organlarının düzenleme yetkisinin olmadığı alanlarda üye devletlerdeki mevzuatın da dikkate alınmasında fayda görülmektedir. Her ne kadar üye devletler arasında farklılıklar mevcut olsa bile AB üyesi devletlerin sosyal politikalarında esas olan sosyal devlet modelidir. Ulusal düzenlemelerin büyük bölümü Uluslararası Çalışma Örgütü ve Avrupa Konseyi normları ile uyumludur. Kimi zaman üye devletlerdeki mevzuat normların da üzerindedir. Ulusal düzeydeki düzenlemeler, AB düzeyinde kural oluşturma sürecinde önemli rol oynamaktadır. Özellikle Batı ve Kuzey Avrupa devletlerindeki mevzuat Avrupa sosyal modelinin oluşmasında önemli bir referans oluşturmaktadır.⁵² Bu bağlamda ATAD –ilke olarak ulusal düzeydeki bir idari kararın ulusal hukuka uygunluğunun denetimini yapma yetkisine sahip değilse de- kurucu antlaşmaların ya da türev hukuk kurallarının açıkça ulusal hukuka gönderme yaptığı bazı durumlarda, üye devletlerin ulusal hukuklarını uygulayabilir.⁵³

3. AVRUPA BİRLİĞİ İŞ HUKUKUNUN KAYNAKLARI VE NİTELİKLERİ

3.1. Kavram ve Kaynaklar

AB’nde sosyal politika alanında son dönemde gelişmeler yaşansa da uygulamalar yeni değildir. Bu alandaki uygulamalar uzun bir geleneğe

---

⁵⁰ Borchardt, s. 39

⁵¹ Özdemir, S., Avrupa Topluluğu’nda İkincil Mevzuat ve Karar Alma Usulleri, Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2001, s. 2; Günuğur, s. 226

⁵² Çelik, A., “Avrupa Birliği Sosyal Politikası: Gelişimi, Kapsamı ve Türkiye’nin Uyum Süreci-1”, http://www.kristalis.org.tr/aa_dokuman/absosyalpolitikasi1.pdf, (Erişim tarihi: 13.04.2013)

⁵³ Günuğur, s. 255

sahiptir. AB'nin kurulmasından önce ve kurulmasıyla birlikte çeşitli mevzuatla sosyal politika düzenlenmiştir. AB, istihdam ve sosyal politika konularında yalnızca kendisi sorumluluk taşımamaktadır. Birliğe üye devletlerde kurallar ve yönetmelikler kabul edebilirler. Birlik antlaşmalarında, sosyal politika içerisinde yaşam ve çalışma koşullarının sürekli ve dengeli bir şekilde geliştirilmesini amaçlamaktadır.⁵⁴

AKÇT Antlaşmasında yukarıda belirtilen amaca ulaşmak için kömür ve çelik sektörlerinde istihdam yaratılması ve istihdam sürekliliğinin korunması amaçlanmıştır. Antlaşma ile üye devletlerde kömür ve çelik sektörlerinde çalışanların; çalışma koşullarına, sağlık ve güvenliklerine, ücretlerine yönelik düzenlemeler getirilmektedir. Daha sonra yapılan AAET Antlaşması'nda da AKÇT Antlaşması'nda olduğu gibi ilgili sektörde çalışanları kapsayan sosyal hükümler yer almaktadır.

Öte yandan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun temelini oluşturan 1957 tarihli Roma Antlaşması'nın temel amacı istihdam şartlarının iyileşmesini sağlamak ve çalışanların hayat seviyesinin yükseltilmesidir. Antlaşmayla çalışma hayatı ile ilgili getirilen yükümlülükler; ücretli izin, eşit işe eşit ücret, uygun sağlık ve güvenlik standartları, mesleki eğitim, toplu pazarlık ve istihdam yaratılmasının teşvik edilmesidir.

1961 yılındaki Avrupa Sosyal Şartı'nda; çalışma hakkı, adil çalışma koşulları, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları, adil ücret, örgütlenme ve toplu pazarlık, çocuk ve gençlerin korunması, çalışan kadınların korunması, mesleğe yöneltme, mesleki eğitim haklarına yer verilmiştir.

1970'ler ve 1980'lerde kadın ve erkekler için fırsat eşitliği ile birlikte işçi sağlığı ve iş güvenliği konularıyla ilgili yönergeler kabul edilmiştir. 1974 yılında AET'nun sosyal politikaya yönelik amaçlarını ortaya koyan faaliyet programı; tam istihdama ulaşma, mesleki eğitimi geliştirme, iş yaşamında kadın-erkek eşitliğini sağlama, çalışma

---

⁵⁴ Bkz. Çelik, U., Sosyal Sorumluluk Kavramının Uluslararası Çalışma Örgütü ve Avrupa Birliği Normları Açısından İncelenmesi ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2004, s. 45 vd.

koşullarını iyileştirme ve yönetime katılmayı gerçekleştirme gibi konuları içermektedir. Bunu izleyen yıllarda kabul edilen yönergeler ile ilk kez “Avrupa İş Hukukunun” oluşmaya başladığı söylenebilir. 1986’da kabul edilen Tek Senetle de bu alandaki hukuki yapı güçlendirilmiştir. Tek Senet, üye devletlerden işçilerin sağlık, güvenlik ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine ve bu alandaki mevcut ortamlarının uyumlaştırılmasına çaba harcamalarını istemektedir.

Avrupa Birliği’nde sosyal hukuka ilişkin yazılı belgeler içinde “Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı” ile Maastricht Antlaşması’na ekli “Sosyal Politikaya İlişkin Antlaşma” (SPIA) ile getirilen hükümlerin özel bir yeri vardır. Her iki belgenin de ortak özelliği başlangıçta İngiltere’nin dışındaki diğer üye devletlerce imzalanmış olmalarıdır.⁵⁵ Böylelikle AB sosyal politikasında bir dönem iki başlılık yaşanmışsa da 1997 yılında İngiltere’de vuku bulan iktidar değişikliği sonrasında imzalanan Amsterdam Antlaşması ile ikilik giderilmiş; SPIA⁵⁶’da yer alan hükümler büyük ölçüde Avrupa Topluluğu’nu Kuran Antlaşma (ATA)’nın sosyal hükümlerinin yer aldığı md. 136 vd. (eski md. 117 vd.) hükümlerinin içine yerleştirilmiştir.⁵⁷

---

⁵⁵ *Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği*, Avrupa Birliği Sosyal ve Bölgesel İhtiyaçları Nasıl Karşılıyor?. Ankara, 1996, s. 7

⁵⁶ SPIA’da genel olarak, “sosyal güvenlik ve işçilerin sosyal açıdan korunması, işçilerin hizmet sözleşmelerinin sona ermesi sırasında korunmaları, işçi ve işveren çıkarlarının kolektif düzeyde temsili, yönetime katılma, Birlik sınırları içinde hukuka uygun olarak çalışan Birlik dışı ülke vatandaşlarının çalışma koşulları, çalışmanın geliştirilmesi ve iş olanaklarının artırılması için maddi katkılarda bulunulması” konularında oybirliği ile; “çalışanların sağlığını ve güvenliğini korumak için özellikle çalışma ortamlarının düzeltilmesi ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, işçi sağlığı ve iş güvenliği, işçinin bilgilendirilmesi ve dinlenmesi, işyerinde kadın-erkek eşitliği ve kadın-erkek arasında fırsat eşitliği, işgücü piyasasından dışlanmış kişilerin mesleki açıdan yeniden işgücü piyasasına girmelerinin sağlanması” konularında ağırlaştırılmış oyçokluğu ile asgari standartları belirleyen yönergeler çıkarılabileceği kararlaştırılmıştı. *Ulucan, D.*, “Maastricht Antlaşması’ndan Sonra Birliğin Sosyal Politikası ve Geleceği”, Avrupa Birliği’nin Sosyal Politikaları ve Türkiye Semineri, Çimento Müstahsilleri İşverenleri Sendikası, Ankara, 1997, s. 56 vd.

⁵⁷ *Tekinalp*, s. 624 vd.

Portekiz ve İspanya'dan kaynaklı sosyal damping korkusu ve rekabet baskısıyla sosyal standartların ve işçi ücretlerinin düşük düzeylere inmesini engelleme kaygısı; asgari ücret, sosyal güvenlik düzenlemeleri, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda asgari ortak düzenlemelerin yapılması gereğini gündeme getirmiştir. Avrupa Sosyal Şartı'nın önsözünde de “*sosyal boyuta ekonomik boyut ile aynı önemin verilmesi ve bu ikisinin dengeli bir biçimde geliştirilmesi*” gereğine vurgu yapılmıştır.⁵⁸

“Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı”, başlangıçta bağlayıcı olmayan bir metin olarak ortaya çıkmıştır. Bu noktada genel strateji dikkat çekicidir. Komisyona göre Bakanlar Konseyi –bağlayıcı olmasa bile- Şartı bir defa kabul ederse, belgenin aksine hareket etmesi çok kolay olmayacaktır.⁵⁹ Nitekim sonradan Amsterdam Antlaşması ile oluşturulan yeni Kurucu Antlaşmanın 136. maddesinde anılan Şarta açıkça atıf yapılarak yasal bağlayıcılık kazandırılmıştır.⁶⁰ Kaldı ki zaten ATAD kararlarında önceden beri işbu Şarta sürekli atıf yapılmıştır.

Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı'nda; kişinin kendi seçtiği AB ülkesinde çalışma hakkı; meslek seçme özgürlüğü ve adil ücret hakkı; daha iyi yaşama ve çalışma koşulları hakkı; mevcut ulusal sistemler çerçevesinde sosyal korunma hakkı; örgütlenme özgürlüğü ve toplu pazarlık hakkı; mesleki eğitim hakkı; erkeklere ve kadınlara eşit muamele hakkı; işçilerin bilgilendirilme, danışılma ve katılma hakkı; işyerinde sağlık, koruma ve güvenlik hakkı; çocukların ve gençlerin korunması; yaşlılar için insanca bir yaşam standardı sağlanması; özürlüler için daha iyi sosyal ve profesyonel entegrasyon gibi ilkeler yer almaktadır.⁶¹

⁵⁸ Çelik, 2013a

⁵⁹ Pochet, P., “L’actualité du droit du travail communautaire: la mise en oeuvre de la charte de 1989”, Droit Social, No: 7/8, Juillet-Août 1993, s. 695

⁶⁰ Alp, M., “Avrupa Birliği Temel Sosyal Hakları ve Türk İş Hukuku”, web.deu.edu.tr/hukuk/dergiler/DergiMiz6-1/PDF/alp1.pdf, s. 6 (Erişim tarihi: 20.04.2013)

⁶¹ Şart'a karşı yapılan eleştiriler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Elbir, H. K., “Avrupa Sosyal Hukuku Fikri ve İşçi-İşveren Münasebetlerinde AET'de Son Gelişmeler”, İş

Benzer şekilde 1989-1993 yılları arasında da fırsat eşitliği ve işçi sağlığı ve iş güvenliği alanında yönergeler kabul edilmiştir. 1992 yılında AT'nu AB'ne dönüştüren Maastricht Antlaşması'na eklenen protokol ve bu protokole dayanılarak yapılan Maastricht Antlaşması üye devletlere yasal açıdan minimum standartları belirleyecek direktifleri çıkarabilme hakkını vermektedir. Anılan Antlaşma çalışma koşulları, işçi sağlığı ve güvenliği, işçinin bilgilendirilmesi ve dinlenmesi, işgücü piyasasında kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması, işgücü piyasası dışında kalanların yeniden işgücü piyasasına girmelerini sağlayacak mesleki eğitim imkanının sağlanması konularında üye devletlere direktifler çıkarabilme hakkını getirmektedir.

Avrupa istihdam ve sosyal politikası için bir dönüm noktası olan Amsterdam Antlaşması ile Topluluk Antlaşmasına, istihdam konusunda bağımsız bir bölüm eklenmiştir (125-130. maddeler) ve ilk defa, üye devletler ortak bir istihdam politikası üzerinde anlaşmışlardır. 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması, üye devletlerde esnek işgücü piyasalarının geliştirilmesi, istihdam imkanlarının geliştirilmesi için eğitimin ve niteliğinin artırılması görevini yükleyen yeni bir bölüm içermektedir.⁶² Antlaşma ile Avrupa sosyal politikası için saptanan bazı yeni görevler şunlardır; ayrımcılığa karşı savaşmak ve dışlanmış kişilerin toplumla bütünleşmelerini sağlayarak bütünleşmiş bir toplum yapısını sağlama görevlerdir. Antlaşma ile cins, ırk, etnik köken, din ve inanç, engellilik, yaş ve cinsel tercihe dayalı ayrımcılıkla mücadele konusunda net ilerlemeler sağlanmıştır.⁶³ Şubat 2003'te yürürlüğe giren Nice Antlaşması ile sosyal politika alanında var olan durum korunmakla birlikte, nitelikli çoğunlukla karar alınacak sosyal politika konuları sınırlı da olsa genişletilmiştir.

Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Türk Milli Komitesi 15.Yıl Armağanı, İstanbul, 1991, s. 17 vd.

⁶² Kızıloğlu, H., “Avrupa Birliğini Oluşturan Temel Mevzuat ve Belgelerde AB Sosyal Politikası”, http://tiskweb.com/isveren_sayfa.asp?yazi_id=50&id=4, (Erişim tarihi: 14.04.2013)

⁶³ Çelik, 2013a

Yukarıda belirtilen belgelerin dışında çeşitli birincil ve ikincil normlarla düzenlenen AB Sosyal Hukuku genel olarak; “işçilerin serbest dolaşımı” (Avrupa Topluluğu Antlaşması, tüzükler, yönergeler), “cinsiyetler arasında eşit davranma” (Avrupa Topluluğu Antlaşması, yönergeler), “işçi sağlığının ve iş güvenliğinin sağlanması” (yönergeler, çerçeve yönergeler), “toplu işçi çıkarma, işverenin ödeme aczine düşmesi, işyerinin devri gibi yapısal değişikliklere karşı işçilerin korunması” (yönergeler), “işçilerin işletme yönetimine katılması” (yönerge), “sosyal diyalog” (Avrupa Topluluğu Antlaşması) ilkeleri üzerine kurulmuştur.⁶⁴

Nihayet, AB sosyal politikasında, gelecekte ortaya çıkması muhtemel sorunların tespitini amaçlayan “Yeşil Kitap” ile Birliğin gelecekteki sosyal politikasının ana hedeflerinin ve eylem planlarının ortaya konduğu “Beyaz Kitap” da AB sosyal hukukunun ve politikasının gelecekteki perspektifini belirleyen önemli metinler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁵

Nihayet istihdam ve sosyal politikaların genel çerçevesini belirleyen “Yenilenmiş Lizbon Stratejisi (2005-2010)” büyüme ve istihdamın artırılmasını hedeflemiştir. Belirlenmiş olan bu hedef doğrultusunda AB İş Hukukunun temel amacı; etkin rekabetin korunarak işçilerin hak ve standartlarının korunması ve iyileştirilmesine yönelik mevzuatın benimsenmesidir. Bu doğrultuda; işverenin sözleşme ya da istihdam ilişkisi çerçevesinde uygulanacak kurallar, çalışma sürelerinin düzenlenmesine ilişkin mevzuat, istihdam ilişkisinde gençlerin korunması, işçilerin başka bir üye devlette çalışması halinde gözetilmesi gereken kurallar, kısmi çalışma ve belirli süreli çalışmaya ilişkin düzenlemeler yer almaktadır.⁶⁶ Hedeflenen strateji, AB ekonomisini dünyadaki en rekabetçi ve dinamik bilgiye dayalı ekonomi haline getirmektir. Bu stratejiye ulaşmak için; bilgiye dayalı bir ekonomiye

---

⁶⁴ *Tuncay, C.*, “AB Sosyal Politikasına İlişkin Düzenlemelerin Temel Yapıları”, Avrupa Birliği’nin Sosyal Politikaları ve Türkiye Semineri, Çimento Müstahsilleri İşverenleri Sendikası, Ankara, 1997, s. 98 vd.

⁶⁵ *Tuncay*, s. 121 vd.

geçmek, ar-ge ve bilgi toplumu için politikalar tespit etmek, rekabet ve yenilik için reformların hızlandırılması ve iç pazarın tanımlanması hedeflenmektedir.

3.2. Avrupa Birliği İş Hukuku Kurallarının Nitelikleri

AB kurucu antlaşmalarında, yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, yaşam düzeyinin yükseltilmesi gibi iddialı hedefler yer alsa da gerçekte ekonomik bütünleşmenin aracı olarak kullanılan sosyal politika kurallarının kapsamı ve işlevi, yakın zamana dek “işleyen büyük bir pazar içinde rekabet koşullarının eşitlenmesi” ilkesiyle sınırlı kalmıştır.⁶⁷ Ancak SPİA ile nispeten kapsamlı bir bakış açısı oluşturulabilmiş ve bunun Amsterdam Antlaşması ile Avrupa Topluluğu Antlaşması (ATA) içine yerleştirilmesi sayesinde de önemli bir aşama kaydedilmiştir.

AB Hukukunda –serbest dolaşım ve eşit ücret gibi istisnalar dışında- sosyal hukuka ilişkin kurallar, genelde –anayasal nitelik taşıyan antlaşmalarla ya da doğrudan uygulanma kabiliyetini haiz tüzüklerle değil- yönergeler⁶⁸, kararlar, tavsiyeler ve görüşlerle düzenlenmektedir.⁶⁹ Anılan düzenlemelerde hakim ilke “asgari standartların sağlanması” olup; belirlenen standartların, üye devletlerde mer’i mevzuatın daha yüksek sosyal koruma sağlayan hükümlerine hanel getirmeyeceği sürekli olarak vurgulanmaktadır.⁷⁰

⁶⁶ MESS, AB’nin İstihdam ve Sosyal Politikası, <http://www.mess.org.tr/ab/PDF/istihdamvesosyalpolitika.pdf>, (Erişim tarihi: 12.04.2013)

⁶⁷ Erdut, Z., Avrupa Topluluğu’na Tam Üyelik Bakımından Türk Endüstri İlişkileri Sisteminin Değerlendirilmesi, Kamu-İş, Ankara, 1992, s. 69

⁶⁸ Yönergeler, ATA’nın 249. maddesinin 3. fıkrası uyarınca, üye devletleri öngörülen hedefler bakımından bağlayan, ancak uygulanmalarına ilişkin şekil ve yöntemleri ulusal mercilere bırakır.

⁶⁹ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Sosyal Avrupa’nın Geliştirilmesi, Ankara, Tarihsiz, s. 2; Birk, R., “Avrupa İş Hukukundaki Güncel Durum ve Gelişmeler”, 1990’lı Yıllarda Türk Çalışma Mevzuatı’nın Avrupa Topluluğu Çalışma Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi Semineri, DEÜ Avrupa Topluluğu ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Araştırma ve Uygulama Merkezi, İzmir, 1992, s. 3

⁷⁰ Bununla birlikte asgari standartların sağlanmasının, “AB’nin toplumsal gerçeğinde (...) asgari düzeyin üstündeki tüm standartların ortadan kaldırılması anlamına geldiği”

AB sosyal politikasına ilişkin yönergelerin çıkarılmasında dayanılan ATA md. 94 (eski md. 100) ile ATA md. 95 (eski md. 100/a)'ın “doğrudan sosyal politikaya yönelik olmaması” ve “Tek Pazar (md. 94) ile İç Pazar”(md. 95)'ın kuruluşu ve işleyişı için gerekli olma şartını içermesi”, geçmişte ekonomik koşullar karşısında sosyal açıdan yetersiz kalan ATA'nın zorlanması sonucunu doğurmaktaydı. Amsterdam Antlaşması ile ortaya çıkan yeni bağlamda ise artık sosyal politikaya ilişkin yönergeler “Tek Pazar'ın kuruluşu ve işleyişı için gerekli olmasalar” bile “ileri düzeyde yaşam ve çalışma koşullarının geliştirilmesi ve uygun sosyal korumanın sağlanması” vb. amaçlarla çıkarılabileceklerdir. Anılan yönergeler hazırlanırken Avrupa Sosyal Şartı'nda ve Çalışanların Temel Sosyal Haklarına Topluluk Şartı'nda yer alan temel sosyal haklar göz önünde bulundurulacak; ancak istihdam ve ilerlemenin korunması kaygısı da muhafaza edilecektir (ATA md. 136).

Avrupa Birliği sosyal hukuk kurallarının son dönemde önem kazanmasında kuşkusuz, sosyal damping ve bundan kaynaklanan haksız rekabeti önleme düşüncesi etkindir.⁷¹ Bu anlamda yatırımların; ücret, sosyal yardım vb. sosyal standartların yüksek olduğu –örneğin Almanya gibi- ülkelerden düşük standartlı –örneğin İspanya, Portekiz gibi- ülkelere kayacağı kaygısı özellikle işçi sendikalarında yoğundur. O halde, “bölgesel dengesizlikler ve eşitsizliklerin sosyal haklarda gerilemeye yol açmaması” amacı da sosyal hukuk kurallarının oluşturulmasında etkili olmaktadır.⁷²

Birlik Sosyal Politikası'na “sosyal dampingin önlenmesi penceresinden” bakıldığında, önce Maastricht sonra da Amsterdam Antlaşması'yla atılan adımlar kısmen açıklanabilirse de meseleye

---

yönünde görüşler de mevcuttur. Wolf, W., “Avrupa Birleşik Devletleri Projesi”, Avrupa Kalesi (Derleyen: W.Wolf/J.Klass), Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.79 vd.

⁷¹ Schulte, B., “Avrupa Toplulukları'nda Sosyal Hukuk”, 1990'lı Yıllarda Türk Çalışma Mevzuatı'nın Avrupa Topluluğu Çalışma Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi Semineri, DEÜ Avrupa Topluluğu ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Araştırma ve Uygulama Merkezi, İzmir, 1992, s. 48

⁷² Kutal, M., “Türkiye–Avrupa Birliği İlişkilerinin Sosyal Boyutu”, Prof. Dr. Nusret EKİN'e Armağan, TÜHİS, Ankara, 2000, s. 57 vd.

bütünsel olarak yaklaşıldığında, aynı zamanda bir federal devletin kuruluş sancıları gözlenebilir, kanısındayız.⁷³ Eğer uzun vadede böyle bir devlet kurulması amaçlanıyorsa –ki amaçlayanlar mevcuttur- sosyal altyapısının temellerinin atılması zorunludur. Elbette “*Avrupa Birleşik Devletleri Projesi*”nin başarıya ulaşip ulaşmayacağını zaman gösterecektir. Ancak ATA’na nispeten kapsamlı sosyal hükümlerin yerleştirilmesi rastlantı değildir. Kararlarda oybirliği kuralının sınırlarının daraltılması da göstermektedir ki, anılan bağlamda “*sosyal politika da, uluslararası prosedürlerin ve dinamiklerin şekillendirdiği bambaşka bir politika sahası olarak Birlik içinde gelişmekte ve olgunlaşmaktadır*”.⁷⁴

Ancak bu noktada bir hatırlatmanın gerekli olduğu kanısındayız: Sosyal hukuk kurallarının son dönemde öneminin artması, Birlik içinde sosyal standartların yükseltilmesi eğiliminin yoğunlaşması ya da Birliğin ulusal refah devletlerinin⁷⁵ yerini alacağı anlamına gelmez.⁷⁶ Tam tersine artan işsizlik oranları ve yapısal değişimin⁷⁷ zorlaması sonucu artık AB

⁷³ Wolf, s. 13 vd.

⁷⁴ Falkner, G., *EU Social Policy in the 1990s*, Routledge, London, 1998, s. 205

⁷⁵ Ulus devlet ile AB arasında sosyal konularda; yeni liberal proje ile düzenlenmiş kapitalizm projesi ya da Anglo-Amerikan modeli ile Kıta Avrupası modeli arasında bir ikilem bulunmaktadır. Sosyal korumacı yaklaşım, karar süreçlerinin ve sosyal politikanın Avrupa ölçekli hale getirilmesini savunurken, yeni liberalizm Avrupa ölçeğinde bir sosyal politika ile Avrupa ölçekli demokratik kurumların (örneğin Parlatentonun) güçlendirilmesine karşı çıkmakta ve sosyal politikanın ulusal devletlerin yetki alanında kalmasında ısrar etmektedir. Çelik, A., “AB Sürecinin En Uyumsuz Alanı: Sosyal Haklar”, http://eski.bianet.org/2004/10/05/AzizCelik_26_Temmuz_2004.doc, (Erişim tarihi: 12.04.2013)

⁷⁶ Falkner, s. 205

⁷⁷ Avrupa Birliği sürecinde sosyal modelin zayıflaması ve kamu hizmetlerinin özelleşmesi, tek tek Avrupa Birliği ülkelerinde, eşitsizliklerin, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın artmasına yol açmıştır. Özellikle sosyal haklar, yani sağlık, emeklilik, işsizlik sigortası, devletlerin sosyal hizmet ihtiyacı olan kesimlere yaptığı her türlü yardımlar ve yatırımlar vs. gibi sosyal haklar, tüm Avrupa Birliği ülkelerinde gerilemiştir. İşsizlik, yoksulluk, sosyal dışlanma, sosyal haklarda gerileme tüm Avrupa Birliği ülkelerinde yaşandığı için özellikle 1997 Amsterdam Anlaşması’ndan sonra, Avrupa Birliği, sosyal dışlanma ve ayrımcılıkla mücadele etmek için bazı politikalar geliştirmeye çabalamaktadır. Ancak geliştirilen tüm bu politikaların temelinde Avrupa Birliği’nin liberal ekonomik bütünleşme sürecinin doğurduğu durumu düzeltme amacı bulursa da istenen başarı sağlanamamıştır. Erdoğan, S., “Avrupa Birliği ve Sosyal Politika”, <http://www.genel-is.org.tr/upresimler/yayinlar/gead/gead05-1-2.doc>, (Erişim tarihi: 17.04.2013)

sosyal politikası “istihdam düzeyinin yükseltilmesi” ve “esneklik ile güvence arasında uygun bir denge kurulması” üzerinde şekillenmektedir.⁷⁸ Nitekim ATA’nın istihdama ilişkin 125. maddesinde “*Üye devletler ve Topluluk (...) uyarlanabilir (adaptable) bir işgücü ve işgücü piyasaları geliştirmek için çalışırlar*” demek suretiyle ilk defa olarak esneklik kavramı kurucu antlaşmalarda yerini alan daimi bir kural haline getirilmiştir.⁷⁹

Anılan önlemler sonucu işsizliğin azaltılması anlamında kayda değer bir sonuç elde edilip edilmediği hususunun kesinlik kazanmadığı da eklenmelidir.⁸⁰

4. SONUÇ

Avrupa Birliği İş Hukuku, Birliğin sosyal boyutuna dair bir konudur. Genel olarak yönergelerle düzenlenmesinden ve –özellikle sosyal güvenlik başta olmak üzere- AB Hukuku düzenlemelerinin dışında bırakılan önemli bir alana sahip olmasından AB İş Hukukunun daha gelişme aşamasında olduğu sonucuna varılabilir. Ayrıca yönergelerle asgari normların tespitinin genel ortalamanın düşmesine yol açtığı hususunda yaygın eleştiriler bulunduğunu da eklemek gerekir.

⁷⁸ *De Poulpiquet, V.*, “La flexibilité de l’emploi et la Communauté européenne”, Revue trimestrielle de droit européen, No: 35/4, Octobre-Décembre 1999, s. 719 vd.; *TISK*, Avrupa Birliği’nin Sosyal Politika Gündemi, Yayın No: 206, Ankara, 2000, s. 23; *Hermans, S.*, Avrupa Birliği’nin Sosyal Politikası ve Türkiye’nin Uyumu, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, 2001, s. 16 vd.

⁷⁹ Buradaki “uyarlanabilir” kavramı ile “esnekliğin” kastedildiği açıktır. *Blainpain, R.*, “The European Union, Employment, Social Policy and the Law”, Institutional Changes and European Social Policies after the Treaty of Amsterdam (edited: Roger Blainpain), Kluwer Law International, The Hague, 1998, s. 29

⁸⁰ *Colucci, M.*, “Searching for a European Employment Strategic Initiative”, Institutional Changes and European Social Policies after the Treaty of Amsterdam (edited: Roger Blainpain), Kluwer Law International, The Hague, 1998, s. 151; *Alpagut, G.*, “Karşılaştırmalı Hukukta İşçinin Feshe Karşı Korunması”, İktisadi, Sosyal ve Uluslararası Hukuki Boyutu ile İşçinin Feshe Karşı Korunması Semineri, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2002, s. 81 vd.

Tüm bu eleştirilere ve tereddütlere rağmen çok çeşitli bir hukuksal yapıyı bünyesinde bulunduran Avrupa Birliği'nde asgari normlarda da olsa bir ölçüde yeknesaklık sağlamakta sosyal hukuka ilişkin Birlik Yönergelerinin rolünün yadsınamayacağı söylenebilir. Avrupa Topluluğu Adalet Divanı'nın özellikle işyerinde yapısal değişikliklere karşı işçilerin korunmasına yönelik AB Yönergeleri'ne ilişkin olarak İngiltere başta olmak üzere bir dizi üye devlet aleyhinde vermiş olduğu mahkumiyet kararları ile üye devletlerin iç hukuklarında işbu kararlara uygun olarak yaptıkları değişiklikler de bu görüşümüzü doğrulamaktadır.

Amsterdam Antlaşması sonrasında AB İş Hukukuna ilişkin olarak sosyal taraflar arasında Birlik düzeyinde yapılacak toplu müzakerelerle imzalanacak anlaşmaların belirli bir prosedür izlenmek kaydıyla Birlik Hukuku'na yönerge olarak dahil olmalarına imkan veren hükümlerin Avrupa Topluluğu'nu kuran antlaşmaya eklenmesinin ise son yıllarda AB İş Hukuku'nda görülen en önemli gelişmelerden biri olduğu kanısındayız.

KISALTMALAR CETVELİ

AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AT	: Avrupa Topluluğu
ATA	: Avrupa Topluluğu Antlaşması
ATAD	: Avrupa Toplulukları Adalet Divanı
DEÜ	: Dokuz Eylül Üniversitesi
Md	: Madde
MESS	: Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası
No	: Numara
S	: Sayfa
SPİA	: Sosyal Politikaya İlişkin Antlaşma
THŞ	: Temel Haklar Şartı
TİSK:	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TÜHİS	: Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası
vd	: Ve devamı

KAYNAKÇA

- A. F. Arsava**, Amsterdam Anlaşması'nın Avrupa Birliği Hukuku'na Katkıları, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Yayın No: 589, Ankara, 2000
- A. Çelik**, "Avrupa Birliği Sosyal Politikası: Gelişimi, Kapsamı ve Türkiye'nin Uyum Süreci-1", http://www.kristalis.org.tr/aa_dokuman/absosyalpolitikasi1.pdf, (Erişim tarihi: 13.04.2013) (2013a)

- A. Çelik**, “AB Sürecinin En Uyumsuz Alanı: Sosyal Haklar”,
http://eski.bianet.org/2004/10/05/AzizCelik_26_Temmuz_2004.doc, (Erişim tarihi: 12.04.2013)
- A. M. Güneş**, Avrupa Birliği Hukuku I, İstanbul, 2012
- A. M. Güneş**, “Lizbon Antlaşması Sonrası Avrupa Birliği”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: XII, Sayı: 1-2, 2008 (s.s. 739-772)
- A. M. Güneş**, “Avrupa Birliği Hukukunun Kaynakları”, Kazancı Hukuk Dergisi, Sayı: 41-42, Ocak-Şubat 2008 (s.s. 74-91)
- A. M. Güneş**, “Avrupa Birliği Hukukunda Yargısal Korunma”, Kazancı Hukuk Dergisi, Sayı: 43-44, 2008 (s.s. 22-43)
- A. M. Güneş**, “Avrupa Birliği Yönergelerinin Doğrudan Etkisi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 58, Sayı: 2, 2009 (s.s. 281-318)
- A. I. Karakaş**, Avrupa Topluluğu Hukuk Düzeni ve Ulus-Devlet Egemenliği, Der Yayınları, İstanbul, 1993
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği**, Avrupa Birliği Sosyal ve Bölgesel İhtiyaçları Nasıl Karşılıyor?, Ankara, 1996
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği**, Sosyal Avrupa'nın Geliştirilmesi, Ankara, Tarihsiz
- A. Thiele**, “Lizbon Antlaşması'ndan Sonra Avrupa Birliği'nin Yargısal Korunma Sistemi – İleri Doğru Bir Adım Mı?”, (Çev. A. M. Güneş), Küresel Bakış Çeviri Hukuk Dergisi, Sayı: 3, 2011 (s.s. 63-87)
- B. E. Oder**, Avrupa Birliği Hukuku, 2. Bası, İstanbul, 2000
- B. Schulte**, “Avrupa Toplulukları'nda Sosyal Hukuk”, 1990'lı Yıllarda Türk Çalışma Mevzuatı'nın Avrupa Topluluğu Çalışma Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi Semineri, DEÜ Avrupa Topluluğu ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Araştırma ve Uygulama Merkezi, İzmir, 1992

- B. Uçkan**, “Avrupa Anayasası’nın Genel Çerçevesi ve Sosyal Politikalara İlişkin Temel Düzenlemeleri”, <http://www.calismatoplum.org/sayi6/makale%203.pdf>, (Erişim tarihi: 15.04.2013)
- C. Tuncay**, “AB Sosyal Politikasına İlişkin Düzenlemelerin Temel Yapıları”, Avrupa Birliği’nin Sosyal Politikaları ve Türkiye Semineri, Çimento Müstahsilleri İşverenleri Sendikası, Ankara, 1997
- D. Ulucan**, “Maastricht Antlaşması’ndan Sonra Birliğin Sosyal Politikası ve Geleceği”, Avrupa Birliği’nin Sosyal Politikaları ve Türkiye Semineri, Çimento Müstahsilleri İşverenleri Sendikası, Ankara, 1997
- E. Özsunay**, “AET’de Hukukların Koordinasyonu, Uyumlaştırılması, Denkleştirilmesi ve Topluluk Hukukunun Belirgin Özellikleri”, Birinci Avrupa Haftası, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Avrupa Hukuku Araştırma Merkezi, İstanbul, 1979
- G. Alpagut**, “Karşılaştırmalı Hukukta İşçinin Feshe Karşı Korunması”, İktisadi, Sosyal ve Uluslararası Hukuki Boyutu ile İşçinin Feshe Karşı Korunması Semineri, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2002
- G. Falkner**, EU Social Policy in the 1990s, Routledge, London, 1998
- H. K. Elbir**, “Avrupa Sosyal Hukuku Fikri ve İşçi-İşveren Münasebetlerinde AET’de Son Gelişmeler”, İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Türk Milli Komitesi 15.Yıl Armağanı, İstanbul, 1991
- H. Günüşur**, Avrupa Topluluğu Hukuku, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, Ankara, 1996
- H. Kızıloğlu**, “Avrupa Birliğini Oluşturan Temel Mevzuat ve Belgelerde AB Sosyal Politikası”, http://tiskweb.com/isveren_sayfa.asp?yazi_id=50&id=4, (Erişim tarihi: 14.04.2013)

- H. S. Adaoğlu**, Avrupa Topluluğu Hukukunun Üye Ülkelerde Uygulanmasında Ulusal Mahkemeler ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı İlişkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2003
- H. Taşdemir/H. Demir**, “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 2, No: 3, 2002 (s.s. 85-100)
- J. G. Huglo**, “L’application du droit communautaire par le juge national”, Biblio-Europe, No:3, 1997 (s.s. 844-849)
- K. D. Borchardt**, Topluluk Hukukunun ABC’si, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara, 1995
- M. Akdoğan**, “Avrupa Birliği ve Birlik Üyesi Devletler Arasında Egemenlik İlişkisi”, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 24, 2010 (s.s. 53-76)
- M. Alp**, “Avrupa Birliği Temel Sosyal Hakları ve Türk İş Hukuku”, web.deu.edu.tr/hukuk/dergiler/DergiMiz6-1/PDF/alp1.pdf, s. 6 (Erişim tarihi: 20.04.2013)
- M. Colucci**, “Searching for a European Employment Strategic Initiative”, Institutional Changes and European Social Policies after the Treaty of Amsterdam (edited: Roger Blainpain), Kluwer Law International, The Hague, 1998
- M. Kutal**, “Türkiye–Avrupa Birliği İlişkilerinin Sosyal Boyutu”, Prof. Dr. Nusret EKİN’e Armağan, TÜHİS, Ankara, 2000 (s.s. 55-70)
- M. Sari**, “Türk ve Avrupa Birliği Hukukundaki Doğrudan Yabancı Yatırımlarla İlgili Düzenlemelerin Değerlendirilmesi”, <http://www.ahmetyum.av.tr/makaleoku.aspx?islem=ok u&id=7>, (Erişim tarihi: 12.04.2013)
- MESS**, AB’nin İstihdam ve Sosyal Politikası, <http://www.mess.org.tr/ab/PDF/istihdamvesosyalpolitika.pdf>, (Erişim tarihi: 12.04.2013)

- P. Pochet**, “L’actualité du droit du travail communautaire: la mise en oeuvre de la charte de 1989”, *Droit Social*, No: 7/8, Juillet-Août 1993 (s.s. 695-701)
- R. Birk**, “Avrupa İş Hukukundaki Güncel Durum ve Gelişmeler”, 1990’lı Yıllarda Türk Çalışma Mevzuatı’nın Avrupa Topluluğu Çalışma Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi Semineri, DEÜ Avrupa Topluluğu ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Araştırma ve Uygulama Merkezi, İzmir, 1992
- R. Blainpain**, “The European Union, Employment, Social Policy and the Law”, *Institutional Changes and European Social Policies after the Treaty of Amsterdam* (edited: Roger Blainpain), Kluwer Law International, The Hague, 1998
- S. Erdoğan**, “Avrupa Birliği ve Sosyal Politika”, <http://www.genelis.org.tr/upresimler/yayinlar/gead/gead05-1-2.doc>, (Erişim tarihi: 17.04.2013)
- S. H. Moreau**, “L’influence du droit social communautaire sur le droit interne”, *Droit Social*, No: 7/8, Juillet-Août 1992 (s.s. 736-743)
- S. Hermans**, *Avrupa Birliği’nin Sosyal Politikası ve Türkiye’nin Uyumu*, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, 2001
- S. Özdemir**, *Avrupa Topluluğu’nda İkincil Mevzuat ve Karar Alma Usulleri*, Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği İle İlişkiler Genel Müdürlüğu, Ankara, 2001
- S. Reisoğlu**, *Ortak Pazar Hukuku*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Yayın No: 316, Ankara, 1973
- T. Tan**, “Topluluk Hukuku’nun Kaynakları”, *Avrupa Topluluğu Hukuku Sempozyumu*, Danıştay Yayınları, Ankara, 1990
- TISK**, *Avrupa Birliği’nin Sosyal Politika Gündemi*, Yayın No: 206, Ankara, 2000

- U. Çelik**, Sosyal Sorumluluk Kavramının Uluslararası Çalışma Örgütü ve Avrupa Birliği Normları Açısından İncelenmesi ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2004
- Ü. Azrak**, “Avrupa Topluluğu Adalet Divanı Kararlarında Beliren Hukukun Genel İlkeleri”, Avrupa Topluluğu Hukuku Sempozyumu, Danıştay Yayınları, Ankara, 1990
- Ü. Tekinalp**, Avrupa Birliği Hukuku, 2. Bası, İstanbul, 2000
- V. De Poulpiquet**, “La flexibilité de l’emploi et la Communauté européenne”, Revue trimestrielle de droit européen, No: 35/4, Octobre-Décembre 1999 (s.s. 709-727)
- V. Haïm**, “La jurisprudence sur les directives communautaires”, Biblio-Europe, No: 2, 1995 (s.s. 274-277)
- W. H., Roth**, “Avrupa Topluluğu Hukuku’nun Özelliği ve İşlevi” (Çev. Öner Eyrenci), Avrupa Topluluğu Hukuku ve Türkiye’nin Uyumu Semineri, Türk Ekonomi Bankası-İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 1989
- W. Wolf**, “Avrupa Birleşik Devletleri Projesi”, Avrupa Kalesi (Derleyen: W.Wolf/J.Klass), Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1996
- Y. Metin/Y. Altan**, “Lizbon Antlaşması Sonrasında Subsidiarite İlkesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 3, 2011 (s.s. 131-147)
- Z. Erdut**, Avrupa Topluluğu’na Tam Üyelik Bakımından Türk Endüstri İlişkileri Sisteminin Değerlendirilmesi, Kamu-İş, Ankara, 1992